

DI BERHEMA ŞÊX MUHYEDÎNÊ HÊNÎ DE ÇANDA XWARIN Û VEXWARINA KURDAN

Burhan Doğan /Turkîya

PUXTE:

Di edebiyata klasîk a Kurdî de gelek berhemên girîng hene ku yek ji wan jî berhema 'Fî Beyani'l-E'time we Mezaqîha' (Beyana Xwarin û Zewqên Wan) a Şêx Muhyedînê Hênî ye. Ev berhem di biwara simatiyeyê de berhemeke sereke ye. Wî berhema xwe bi Kurdî û di forma mesnewiyê de bi awayekî menzûm nivîsiye. Herçend ev berhem ji aliyê şikl û şemalê ve di nav edebiyata klasîk de cih bigire jî ji bo keltura xwarin û vexwarina Kurdan ji aliyê naverokê ve çavkaniyeke sereke ye. Ji ber ku di vê berhemê de şair Şêx Muhyedîn behsa her cure xwarin û vexwarina Kurdan kiriye, çawa tê pijandin, digel çi tê xwarin, tehma wan çawa xweştir dibe, di kîjan herêman de peyda dibe û babetên bi vî rengî ji xwe re kiriye mijar. Lewma em ê jî di vê lêkolînê de bi çavê folklor û keltûrê ve berhema Şêx Muhyedîn binirxînin, hewl bidin ku keltûra xwarin û vexwarina Kurdan a sedsala XIXan tesbît bikin û girîngiya berhemê derxin pêş.

Peyvên Serekî: *Şêx Muhyedînê Hênî, Beyana Xwarin û Zewqên Wan, simatiye, keltûra xwarin û vexwarina Kurdan, metbex*

DESTPÊK:

Çîroka Derxistina Vê Kitêbê

Çiqas hemd û sena hene ji Rebbê Alemê re ne ku xwarin û av çêkirine ji bo însanan. Selat û silavên herî delal û xweşik li ser Pêxemberê ku beyana helal û heramî, paqij û necisiyê kiriye û her weha selat û silav li ser al, heval û pêgirtiyên wî bin jî, ku heta roja îro Tibba Nebewî zelal kirine. Çawa dibêjin; a zehmettirîn destpêkirin e. Rast e, ez jî nizanîm çawa dest bi çîroka xwe bikim. Bes cardin jî em dê weha birêsin û bihûnin. Dema ez feqî bûm, rojek li pirtûkxaneyêke Batmanê min li eserên kevin dinêriya, vê menzûmeya ku di dawîya Dîwana Şêx Evdirrehmanê Axtepî de cih digirt bala min kişand. Min ew kirî û anî medreseyê. Ji wê rojê û vir de ez vê kitêba ku bi Dîwana Şêx Evdirrehmanê Axtepî û hinek qesîdeyên Siyahpoş re li çapxaneya Diyarbakir- Sozê (1997)¹³ hatibû çapkirin, mitale dikim û li ser diponijim. Çend sal berê jî ez rabûm û min latîniya wê çêkir û li ba xwe hişt. Min bala xwe dida berhemên Kurdî ku nivîskarên wan hertim di eynî rêz û beşê de kitêb çap dikirin. Û min dît ku valahiyek di warê mitbexa Kurdan de heye. Çawa xwarinên çînî, mitbexa japonî, sufreya Ereban û teamê ewrûpiyan meşhûr e, her weha kîler û mitbexa Kurdan jî bi nav û deng e. Lê berhemên wek vê heta niha nehatine mihafezekirin. Ev kitêb mitbexa çanda Kurdan derdixe holê û bi me dide naskirinê. Jixwe heger ev eser bi tena serê xwe were zimên, yekane ye. Lewra heta niha di çanda Kurdan de, bi qasî ez dizanim, bi nivîskî û nezimkî kitêbek wuha nehatiye berhevkirin. Ev berhem her çend bi hecm û qebareya xwe biçûk be jî di eynî demê de dewlemendiya çanda mitbexa Kurdan e. Însan bi vê menzûmeyê,

xwarinên Kurdan ên taybet û qedîm, tesîra hin xwarinên cîranan (yên Tirk û Ereban) nas dike. Belê, muelfê wê her çiqas bi berfirehî wan xwarinan rave nekiribe jî, lê bi navdayîna wan çanda sufreyan me derxistîye ber çavan û hêja ye ku bête lêkolîn û nîqaşkirin. Ji ber ku nivîs, dîtin, gotin û têgehên wê pir dewlemend in. Meriv dikare bi rehetî bibêje ku ji bo Kurdiya sedsala 19an jî çavkaniyek e. Bila ev alî jî li ber çavê filologan be.

Ku ez cardin vegerim çîroka xwe, belê, ji ber van sebeban ez rabûm li ser vê eserê ketim teftîş û lêkolînê. Cara ewil min dît ku xetatê vê nusxeyê Mela Zeynelabidîn Amidî ye. (Zeynelabidîn Amidî, di sala 1417/1996an a 8ê Şe'banê de li ber vê destxetê îstinsaxa xwe kiriye.) Çûm balê û min jê pirsî ka çawa bi dest xistîye, kengê, bi çi minasebetê îstinsax kiriye. Her wiha min jê pirsî ka nusxeya esil li balê heye an ji ku girtiye. Mixabin, min bersivên zelal negirtin. Got na li cem min tune ye, wenda bûye. Çûmkî, wexta min jê pirsî, hingê haya wî ji vê nivîsandinê çêbû, hat hişê wî û got rast e min nivîsandiye. Li ser vê yekê di metnê de çend cihê ku vala mabûn an nehatibûn xwendin û hin xwarinên ku min navê wan cara ewil dibihîstin min jê pirsî. Lê sed mixabin digel ku min pê re mizakere kir jî cardin nedihat hişê wî ew kelîme çî ye û têtê çî wateyê! Piştî ku min destxeta Amidî latînzê kir, hertim çavê min li ya orjînal bû. Divê xwendevan vê jî zanibe ku di destxeta Amidî de, hinek şemitandin, zêdekirin û kêmasî hebûn. Piştî seyda Amidî, serboriya vê nusxeya xwe ji min re weha got:

“Dema di sala 1996an de ez çûm cem Şêx Şafiyê Axtepî (ku ji nesla Şêx Evdirrehmanê Axtepî ye), rabû cara yekemîn eserên şêxên Axtepiyan dane min da ku ez wan binivîsim û biweşînim. Di nav wan xetan de digel qesîdeyekê ev kitêb jî hebû ku bi destxetên Şêx Evdirrehmanê Axtepî an jî yê Şêx Muhemmed Can hatibû xetkirin. Ji min re got wan jî binivîse. Lê çend beyt hebûn (behsa zazayan) ji ber hinek sedeman min nenivîsandin. Û du cî hebûn ku nehatin xwendin û ji hev derneketibûn, lewma min ew nenivîsandin û vala hiştin”

Lê piştî meraqa min a domdar seyda Amidî di nav kitêbxaneya xwe de cardin lê geriya û mizgînî da min ku destxeta resen dîtiye. Ez bi kêf û heyecaneke mezin rabûm çûm balê. Piştî ku heyecana min pariyek vemirî, min her du xetan da ber hev. Di navbera wan de ferq hebûn. Lê ji min re tiştê girîng vê kelîyê ev bû ku kê ew nivîsibû. Li gor Amidî, ku bi yeqîn û tehqîq digot, ew xeta Şêx Evdirrehmanê Axtepî bû. Ji ber ku Amidî xetên Rewd'un-Neîm û Dîwana Axtepî baş dinasî. Tiştêkî din jî, ev destxet di nav keşkûlekê de cih girtibû, ji ber ku tê de beytên Feqiyê Teyra, Cizîrelî Efendî (Melayê Cizîrî), Siyahpoş, Şêx Evdîlqadirê Hezanî û Muhemmedê Lîcewî (Seydayê Lîcî) hebûn. Belê ev menzûmeya derbarê xwarinê û yeka piçûk a (qesîde) ku bi “Ya Reb...” dest pê dikir jî hebûn.

Di beramberkirina destxeta resen û îstinsaxa Amidî de hin ferq hebûn. Ferqa mezin jî ew bû ku Amidî hin beytên ku behsa “Dimbilî/dimilî/zaza”yan dikir, jê derxistibû an li ser navê “xêra umûmê” hinekan guhertibû. Di ya resen de Şêx Muhyedîn ango Sa’î, bi kerb behsa Dimîliyan dikir. Piştî dîtin û xwendina vê destxetê min xwest ez sebebe vê yekê hîn bibim. Bi vê meqsedê min ji malbat û alimên wê derdorê pirsî. Gotin ku dema Sa’î di nav Dimbiliyan de maye û melatî kiriye zêde ew êşandine, aciz kirine, belkî ji ber vê sebebê wî hin beyt nivîsibûn. Yanê diyar bû, ev tiştêkî şexsî bû, bi zazayên gundê lê mabû, sînorkirî bû. Lewra ji neviyên wî Mela Ehmed got ku Şêx xwestîye mewlîdek bi kîrmanckî ji bo zazayan binivîse, lê dema dibihîze Melayê Xasî (1867-1951) tiştêkî wisa

dinivîse, ji ber hurmet û xizmeta Xasî dev jê berdide. Yanê ger kêneke giştî ya Şêx Muhyedîn hebûya, bi qenaeta me ew dilxwestina çêkirina mewlîdê çenedibû. Wek me got derdê wî bi wan zazayên gundê wî re sînorminasibkirî bû. Erê, kêneke muellîf ji netewa wî û amîyan tunebû. Bilekîs, wexta me malbata wî lêkolîn kir, em rast hatin ku Sa'î jî tê de malbateke gelek netewperwer, qedirşînas û fedakar e. Ji xizmet û eserên wan bigire, hetanî berxwedana Şêx Seîd ev yek eşkere bû. Wan jî piştî têkçûna serhildanê ji nefî û perîşaniyê nesîbê xwe girtibûn.

Dema bi vê minasebetê ez çûm Hênê û Karazê û min ji gelek mela, alim, waîz û rûspiyan pirs kir, ev aliyê netewperwer eşkeretir bû. Belê, gava behsa Şêx Ehmed Efendî (bavê nivîskar) dihat kirin, haya wan bi temamî jê hebû. Lê dema ku gotin dihat ser Şêx Muhyedîn her kes matmayî dima. Xuya bû ku bi nefîkirina "qiyam"ê re malbat belawela û perege de bûbû. Ne tenê ev, ji şewitandin û wendabûna kitêban jî malbat para xwe zêde girtibû. Mesela ji wan kesan Şêx Şafî beyan kir ku Mela Yasînê Şemê bi qasî barê merkebekî ji kitêbên kalikê wan bi emanetî biribû, lê hew anîbû. Dîsa jî ji bo ku ez bi riya Şêx Şafî bigihêjim vê destxetê min gelek hewl da lê ez negihaştimê. Çawa ku min li jorê beyan kir wî miqamî destxet kete destê min. Bes fotokopîya wê li ba min heye.

Hew agahiyên derheqê Sa'î yanê Şêx Muhyedîn de gelek kêmin. Bêtir şîfaî ne û jêdera me jî Şêx Heybetê neviyê wî ye. Feqî, telmîz û nasdarên wî alimê meşhûr ji bo me hinek melûmat hiştine. Mesela, Mela Salih (li gundekî Hênê ye) ji Şêx Heybet weha rîwayet dike: "Heyfa me tê li du tiştan: Yek jê; hewqasî malbat û kalikên me, tev li tevgera mala Şêx Seîd bûne, bi wan re bûne heval, rabûne û rûniştine, pêgirtiyê wan bûne jî me baş dizanî ku kî di wê serhildanê de xaîn, nexaîn an kî bixîret bûye. Lê sed mixabin, me ew bûyer û ehwalê ha nenivîsandine. A dîtir; kalikê min, yanê Şêx Muhyedîn, gelek berhem û nivîsên wî hebûne, lê me ew mihafeze nekirine, heta ku mişkan tevekê kitêbên wî xwarin. Heta dîwaneke wî jî hebûye, lê pir heyf û hezar mixabin me ew jî neparast ji bo neslên dû xwe re". Û her wisa Mela Ehmedê (ev zat aniha li Enebolê ye) lawê Şêx Heybet ê lawê Şewket ê lawê Şêx Muhyedîn jî weha ji min re got: "Li cem bavê min ê rehmêtî kitêbeke şî'ran ya Şêx Muhyedîn hebû, lê aniha ez nava kitêbên xwe geriyam, ez rastî wê nehatim. Texmîn dikim wê çaxê feqiyekî wî ew bi xwe re biriye û tu melûmatê min jê tune. Her wisa gelek kitêbên me yên ku bi destxetan hatibû nivîsandin û eserên kalên me jî, ji ber tirs û xofê, me ew wenda kirin û xistin binê erdê û şewitandin."

Divê ez bibêjim ku derbarê vî zatê li ber jibîrbûnê de, piştî min ferq kir ku çend agahiyên nivîskî jî hene. Yek jê teblîxeke mamoste Abdurrahman Adak e. Adak jî ji du çavkaniyên şîfaî neqil dike ku Sa'î-i Hanewî, yanê Şêx Muhyedîn, kurê çaremîn ê Şêx Ahmedê Karazî ye û li dora 1849an hatiye dinyayê û 1897an de jî çûye rehmêtê; gora wî li Hênê li rexê qubbeya bavê wî ye û dîwana wî ya giranbiha ya wenda, ku li jorê çend rîwayet li ser hebûn, di erdheja Lîcê ya 1975an de wenda bûye. Agahiya nivîskî ya din jî ji xebata bi navê Tezkîre-î Meşayîhî Amîd e. Li gor Şefîk Korkusuz, Şêx Muhyedîn kurê Şêx Ehmed Efendiyê Hênî ye û bi eslê xwe ji Mêrdînê ne, seyîd û ji malbatek malmezin e û ew xelîfeyê telmîzê Mewlana Xalidê Kurd e. Şêx Ehmed piştî meletiya li gundên Batman û heft salê li Karazê, dûvre bi sebebê xewneke menewî radibe diçe Hênê û li wir bi cî dibe, jiyana xwe li wir didomîne. Di eynî demê de murşidê Şêx Eliyê Mala Bûbê ye, lê piştî ev zat diçe ba Şêx Hesênê Nûranî.

Şefik Korkusuz di kitêba xwe de¹ wefata Şêx Ehmedê Karazî wek Hicrî 1301 (M. 1883) nîşan dide û dibêje dema wefat kir 63 salî bû. Korkusuz, wek jêder kitêbek nîşan dide ku ji aliyê Şêx Me'rûf ve hatiye nivîsandin û piştî ji aliyê Şêx Heybet ve wergeraye ser Tirkî. Lê hevdîtin û sohbeta me ya bi neviyê Şêx Me'rûf Şex Cemal re tarîxeke din derxist

Muelîfê me li Hênê çêbûye û li wir wefat kiriye. Aniha qebra wî di goristana bavê wî de ye, ku rehmetiyê bavê wî ev erd keriye û ji bo goristana ehl û xelîfeyên xwe, kiriye weqîf. Kêlikên tirba Şêx Muhyedîn jî çend sal berê bi sebebê definkirina Şêx Hesîbê birayê Şêx Heybet, ji binê xweliyê derketiye û pê hesiyane ku ya Şêx Muhyedîn e. Radibin kêlê didin alî, lê piştî dema tirbên wan nuh dikin ew kêl wenda dibe, em nizanin gelo di bin tirbêkê de maye an jî li ber serê hinekî din xistine û bi çîmentoyê sewax kirine. Şêx Muhyedîn, tevekê ilmê xwe li ba bavê xwe xwendiyê û qedandiyê. Ji xeynî zimanê dayikê, Erebi, farisî û Tirkiya osmanî baş dizanibû, ji xeynî kurmançî zaravayê zazakî jî baş hîn bûbû. Di eynî demê de ez hîn bûm ku ev zat Xalê Salih Begê Hênî ye. Bi navê Zeyneb keçeke Şêx Ehmed heye ku xweha miellîfê me ye. Ev xwişka wî bi Seîdê Hênî re dizewice û ji wan alim û zanayê Kurd Salih Begê Hênî (1869-1925) çêdibe. Ev zat li cem xalê xwe Sa'î dixwîne û îcazetê werdigire.

Di ilmê şîrê de gelek jêhatî û bi navûdeng bûye, wisa meşhûr e ku Şêx Evdirrehmanê Axtepî bi xwe behsa Şêx Muhyedîn dike û dibêje: "Heger di nava Kurdan de şair hebin, ew jî ez û Şêx Muhyedîn in. Lewra helbesteke Şêx Muhyedîn berdêlî tevekê Rewd-un-Ne'îma min e." Gava ez çûm Hênê da ku malumat bi dest bixim seydayekî bi navê Mela Salih ku feqiyê neviyê Şêx Muhyedîn e vê agahiyê da min. Wî jî ev meydana. Şêx Cemal bi zimanekî qet'î ji min re got ku wefata Şêx Ehmed 1870 ye.

Belê, mexlesa wî jî "Sa'î" ye û tam jî li gor "se'y" û xebata xwe navê wî minasib e. Di vê menzûmeyê de navê wî tune, bes mexlesa wî û navçeya wî heye. Me jî ji malbat û micazên wan pirsin. Gotin erê, ev mexles ya Şêx Muhyedîn e. Lewra neviyê wî Şêx Heybet dema mora xwe dinivîsand weha xet dikir: Hefîd-u's-Sa'î (yanê neviyê Sa'î).² Sa'î di eynî demê de navê mertebeyek e di helbestan de, mertebeya wî kesê ku wezn û qafiyeyê li hev tîne. Lê di sê ciyê vê menzûmeyê de (di beytên 8, 31 û 83an de) xwe wek "Heqî" jî bi nav dike: "Eger tu b' gumanî bipirs ez Heqî", "Heme dem li we bin ji Heqî selav", "Li fînc aşî naête xwarin Heqî".

Min çiqasî lêkolîn kir û ji neviyên pismamê wî jî pirs kir ez rastî tarîxa wîladet û wefata wî nehatim. Mixabin di vê behsê de ji malbatê, agahiyê zelal ji bo me çênebû. Lê li gorî tarîxa wefata bavê wî û esra Şêxê Axtepî dide zanîn ku di paşîya sedsala 19. û serê sedsala 20. de jiyaye. Li gor Şêx Evdirrehman di sala 1907an de wefat kiriye, ev zat jî nêz û dûr di wan tarîxa de çûye ser rehma Xwedê. Têkiliyên wî û Şêxê Axtepî pir zêde hebûne. Lewma ji hev re menzûme û şîr digot û dişandin. Wek me got bi hev re muş'ere kirine. Lê birayekî wî Şêx Me'rûf ê kurê Şêx Ehmed heye, hêja ye ku jiyana wî jî bête teftîşkirin. Ew jî alimekî mezin bûye, heta tê gotin ku ji Şêx Ehmed jî zanatir bûye. Ji ber vê şarezatîyê bûye xelîfeyê bavê xwe û jiyana bavê xwe nivîsandiyê. Û bi qasî Şêx Merûf tê nasîn Şêx Muhyedîn ewqas nayête naskirin. Belku ev xebat vê muşkileyê pariyek berteref bike.

Heger em ser eserên wî jî çend tişt bibêjin, di destê me de ev malûmat hene. Wexta me ji Mela Ehmed pirsî kitêbeke kalikê we ya wiha heye, ji xwe şaş û matmayî ma û gote ez nizanîm. Bes Mela Ehmed got wî "kitêba şî'ran" jî hebû. Tê de behsa gelek

eşîretên Kurdan û herêman (mîna eşîra Qaziyan) dikir. Hetanî hinek dibêjin, ev kitêb derheqê eşîret û deverên wan de esereke menzûm a bi serê xwe ye. Û her weha ziriyyeta wî û birayên wî jî nedizaniyê ku ev menzûme heye. Yek ji begên Hênê got: Min zemanekî çend helbestên Şêx Muhyedîn xwendibû ku behs û qala ‘xanim’ dikir, ew li ser îşqê bû. Ev malûmat û helbesta me ya paşîn jî dide zanîn ku dîwaneke wî ya bi serê xwe hebûye, loma hinek mela beytên aîdê wî dixwînin, mîna yên Cizîrî û Feqî. Lê aniha ne li ber destan in. Ya li ber destê me manzûmeya *fî Beyanî’l Et’îme we Mezaqîha* ye, ku dê ji mirin û fetisandinê bête xelaskirin înzellah. Belê, ew beyta ku di dawiya menzûmeyê de di nav xelkê Hênê, Karaz û Hezro de meşhûr e, ev e:

Penîrê Qerecdaxê nanê genim
Digel zebeşê çem benimdir benim³

Her wisan Cegerxwîn jî di kitêba xwe ya bi navê Jînenîgeriya Min de dema teswîra Herêma Qerecdaxê dike, vê beytê nisbetî Şêx Evdirrehmanê Axtepî dike. Lê ya rastîn her çiqas ev berhem di nav pirtûkxaneyê wan de û bi xetên wan be jî, ya esetiirîn ew e ku navê Sa’îyê Hênî derbas dibe.⁴

Her wiha di nav medreseyên Kurdan û xelkên me de jî hin beytên vê menzûmeyê gelekî meşhûr in. Li ba xelkê beyta wî yî li ser tirşî, tirşik û yên dîtir jî pir meşhûr in. Wek nimûne:

Salam-un ‘eleykum eya tirşiyê Kerem ke were pêşiya sênîyê
Kutîlkê bi kuncî qeda lê keve
Wek rêxa buharê ku kurm tê keve

Û weha ferdik bi ferdik ev qesîdeya ha li ser zimanê millet car bi car meriv dibihîse. Lê her wekî hûn dibînin, ev dubeytên jor û yên di menzûmeyê de ji hev cuda ne û peyv û cihê kelîman hatiye guhertin, yanê serûbin bûne. Ez bawer im vî ellameyê nemir li dû xwe gelek eser hiştine lê kesek li wan xwedî derneketiye an jî afetên wek erdhejê de çûne. Ya ku ketiye ber qelema seydayê Axtepî (êdî xetat kîjan be)⁵ dîsa Xwedê jê razî be. Belku wan esera bi xêra hinek dîwanên dîtir û di nava kitêbên hinekên din de rojek bibin nesîbê dîtir û çapkirinê. Lê ji ber ku nusxeya Amidî bû sebebê vê lêkolînê û me di dawiyê de destxeta resen peyda kir, em minetdar û spasdarî Zeynelabidîn Amidî ne.

Belê, menzûme ji bo behsa xwe sernav nedanîbû lê belê fesil fesil mijara xwe qiset kiribû. Yanê di nav xwe de li gor behsa tiştan, menzûme dabeşkirî bû. Behsa karê xemûr (hevîr), borek, zerezewat û fêkî, helaw, goşt û kebaban, şorbe, şêranî, pincar û gîha, rîçal û tirşiyên dikir. Lê destê me neçû ku em li gor vê naverokê sernav daynin, di şûna wê de ji bo her behsa nû, me rûpelê cardin da dest pê kirin. Jixwe dê ji nasê edebiyatê re ne xerîb be ev menzûme bi terza mesnewiyê (aa, bb, cc ...) hatiye nivîsîn û her wiha 186 beytan pêk tê.

Di dawiya karê me û nivîsandina vê muqeddîmeyê de teferûateke nû derket meydanê ku divê li ser wê jî çend peyvan binivîsim. Belê, çend beytên bi navê mexlesa “Heqî” ji keşkûleke li cem min hebûn ku ji qesîdeyên Melayê Bateyî, ‘Eliyê Herîrî, ji xezelên Esamî û ji xezeleke Derfeşanî pêk dihat. Wekî ku me got di sê misreyên menzûmeya xwarinê de Şêx Muhyedîn, ji xeynî Sa’î wek “Heqî” jî behsa xwe dikir. Bi rastî “qesîde”ya⁶ wî ya bi mexlasiya Sa’î, ku bi xezelên din re di pêvekê de ye, ji aliyê uslûb û ristinê ve pir dişibiya van helbestên ku navê Heqî li ser bû. Belê, Şêx Muhyedîn di

menzûmeyê de mexlesa Sa'î jî û ya Heqî jî bi kar anîbû. Lê dîsa jî berî ku em di pêvekê de cih bidin wan xezelan, me xwest em vê zen û şika xwe çend heval û nasan re jî parve bikin. Mamoste Remezan Alan jî wekî min zen dibir ku ev xezel ji dîwana Sa'î ya wenda mabûn. Lê ji bo ku ev behs, bi awayekî ilmî ronî bibe, me xwe gîhand hin kesên ehlê helbesta klasîk.

Çareserkirina şaşî û kêmasiyan metnê, her wiha bi dayîna muxemmesê re mamoste Adak kedeke mezin da vê xebatê. Kêfxweş im ku me bi hev re metn anî dereceya kamilbûnê. Digel vê ez yek bi yek ji Mamoste Kadri Yıldırım, Remezan Alan û Serdar Şengül re spas dikim ji bona alîkarî, serêşandin û rêberiyê.

Tewfîq ji Xwedayê Keremkar e û alîkarî ji evdên gunehkar e.

ENCAM:

Ev berhem heta niha li gor em dizanin ya ku li ser mitbexa Kurdî û nezîmkî hatiye nivîsandin tekane ye. Şêx Mihyeddîn Hênî bi mexlesa Sa'î û Heqqî di beşa sîmatname ango simatîyeyê yek ji wan kesan e ku di edebîyata Kurdî (Kurmançî) de cihê xwe nedîtiye û heta anha ti zanko an sazî di beşa gastronomiyê de heqê wî şairî yê rewa jê ra eşkera nekiriye. Xwarin û pêxwarinên kîlera me ya Kurdan bi zîmanekî zelal raxistiye ber çavên me. Di 12 babet û 360 beytan de bi curmeyer biçûk ya şiklê rîsaleyê de 140 şikil û cure xwarinan beyan kiriye. Xwarinên Dimbilî (zaza)yan bi zîmanekî fesîh cara ewil wî aniye zîman, Deh beytên Osmanî eşkera dike ku di sedsala 19. de xwarinên serdema Osmanî û sarayan gelekî di rewacê de bû. Orjînalê vê berhemê bi elfabeya Erebi di 7 wereqeyan de ji hêla Axtepîyan ve hatiye îstînsax kirin û yek jî ji hêla Mela Muhammedê Dêrîşî ve hatiye nivîsîn.

ÇAVKANÎ:

- Axtepî, Ş. E. (1986). Rewdu'n-Ne'im, (amd.) Mela Zeynelabidin Amidi, Diyarbekir.
- Bedirxan, C. (2009). Ferhenga Kurdî-Kurdi, Stenbol: Avesta.
- Bender, C. (2003). Kürt Mutfak Kültürü ve Kürt Yemekleri, İstanbul: weş. Berfin.
- Cegerxwîn, (2003). Hayat Hikayem, wer. Gazi Fincan, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Farqînî, Z. (2005). Ferhenga Kurdî-Tirkî, Stenbol: Weşanxaneya Enstituya Kurdî ya Stenbolê.
- Hakan, S. (2007). Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişi, İstanbul: Doz.
- Hênî Ş. M. (2015). Beyana Xwarinan û Zewqên Wan, M. B. Tarînî (amd.), Stenbol: Peywend.
- izoli, D. (1992). Ferheng Kurdi-Turki Türkçe-Kürtçe, Stenbol: Deng Yayınlar.
- Kanar, M. (2013). Farsça Türkçe Sözlük, İstanbul Say Yayınları.
- Korkusuz, Ş. (1996). Arşiv Belgelerinde Son Devir Diyarbekir Uleması, Melisa Matbaası.
- Korkusuz, Ş. (2004). Tezkire-i Meşayih-i Amid, İstanbul: weş. Kent.
- Messick, B. (1996). The Calligraphic State: Textual Domination and History in a Muslim Society, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Mitchell, T. (2001). Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi, wer. Zeynep Altok, İstanbul: İletişim.
- Mukriyanî, G. (2010). Ferhengî Kurdistan Kurdî-Kurdî, Enstituya Kurdî ya Amedê.
- Ricoeur, P. (2012). Hafiza, Tarih, Unutuş, wer. M. Emin Özcan, İstanbul: Metis.
- Ricoeur, P. (2013). Zaman ve Anlatı - Dört: Anlatılan (Öykülenen) Zaman, wer. Atakan Altınörs & Umut Öksüzan, İstanbul: YKY.

Somel, Selçuk A. (2010). Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908), wer. Osman Yener, İstanbul: İletişim.

Traverso, E. (2009). Geçmişçi Kullanma kılavuzu: Tarih, Bellek, Politika, wer. Işık Ergüden, Verso.

Yıldırım, K. (2010). Mem û Zîn: Çeviri ve Kavramsal Tahlil, Stembol: Avesta.

PÊVEK:

Pêvek 3: 3 rûpel ji nusxeya malbata Axtepiyan a Berhema Beyana Xwarinan û Zewqên Wan.

Pêvek 4: 3 wêne ji gor û kêlên gora Şêx Mihyedînê Hênî.

Perawez:

- ¹ Korkusuz, Şefik Tezkire-i Meşayih-i Amid, Diyarbekir Velileri I-II, Kent, 2004, r. 71-73.
- ² Waîzê teqawitkirî Mela Se'dullah Hatipoglu.
- ³ Min cara yekemîn dema feqetiya xwe de ji bavê seydayê xwe Mela Remzî bi navê Hecî Ehmedê Hezroyî seh kiribû.
- ⁴ Ya em dizanin di ti çavkaniyên Kurdan de bi nivîskî behsa vê berhemê nehatiye kirin, bes evqasî Cegerxwîn cih daye vê ferdikê, lê bi devkî beytên wê di nav xas û aman de belav e.
- ⁵ Ev destxet dibe ku ya Şêx Mihemmed Can û yan jî ya malbata Axtepiyan be.
- ⁶ Di nav ehlê medreseyên Kurdî de hema bêje ji her cure şî'rê re "qesîde" tê gotin, lê bi dîtina me ev şî'ra ha di rengê "xezel"ê de ye, lewma em ê jê re ji vir şûnde bibêjin "xezel".

